

Moharjeve spomine je uredil in napisal k njim sklepne misli dr. Bogo Grafenauer, ki je naglasil izjemno dragocenost pričevanja tega koroškega samorastnika. Avtor je svojim zapiskom iz plebiscitnih časov posvetil veliko časa in truda, saj jih je vsaj dvakrat preoblikoval, prvič ob koncu prve avstrijske republike, drugič pa sredi petdesetih let. Moharjeva knjiga pomeni izredno koristno dopolnilo dosedanj literature o koroških prilikah v enem najusodnejših obdobj zgodovine Slovencev v tej pokrajini.

Andrej Vovko

Ivo Petrinović, **Ante Trumbić: Politička shvaćanja i djelovanje**, Nakladni zavod Matice hrvatske (Monografije, studije, kritike), Zagreb 1986, 430 strani + 29 fotografij.

Splitski politolog dr. Ivo Petrinović si je zadal težko nalogo, prikazati politično delo enega najpomembnejših hrvaških politikov dr. Ante Trumbića. Temelj za proučevanje Trumbićevega dela je bilo arhivsko gradivo, ki se je kakorkoli navezovalo na njegovo delo in čas, ter obilo literature, v kar nas prepričuje obsežna bibliografija. V uvodu nas avtor opozori na dosedanje rezultate preučevanja Trumbićevega dela. Glavna značilnost je, da so bila vsa dosedanja dela fragmentarna. Večinoma so se ukvarjala le s posameznimi obdobji v delu Ante Trumbića. Največkrat so se takšna dela omejevala na čas do nastanka Kraljevine SHS ali so ocenjevala še Trumbićev prispevek na mirovni konferenci v Parizu in pogajanjih v Rapallu, do odstopa s položaja zunanjega ministra novembra 1920. Razprave in obsežnejša dela, ki se tičejo Trumbićevega dela v Kraljevini SHS, oziroma Jugoslaviji, so redkejša in novejšega datuma. Edina knjiga, ki zajema delovanje Trumbića od začetkov njegove politične aktivnosti do njegove smrti, je delo dr. Ante Smith, Pavelića »Dr Ante Trumbić, Problemi hrvatsko-srbskih odnosa«, ki je izšla v Münchnu leta 1959. Rdeča nit, ki se vleče skozi vso Trumbićevo politično aktivnost, ta pa je trajala petdeset let, je rešitev nacionalnega problema Hrvatov. Rešitev socialnega problema je v ozadju, saj naj bi se reševal potem, ko bi bilo rešeno nacionalno vprašanje.

Avtor je knjigo razdelil na petnajst zaokroženih poglavij. Prva tri poglavja zajemajo čas do začetka prve svetovne vojne. To je čas od začetka Trumbićevega delovanja do odhoda v Italijo leta 1914. Trumbić je v Zagrebu študiral pravo, vendar je moral študij končati na kakšni drugi univerzi v avstrijskem delu monarhije, ker ni bilo medsebojnega priznavanja diplom med avstrijskim in madžarskim delom monarhije. Tako je študij končal v Gradcu. Pravaških idej se je navzel že med študijem v Zagrebu in jim je ostal zvest. Vendar pa jim je dodajal nove primesi, ki so omogočile razširiti v nacionalnem smislu ozko hrvaško zamisel v širšo, nazadnje v jugoslovansko. Velika pozornost je seveda posvečena politiki »novega kurza« in Trumbićevi vlogi pri sprejetju Reške resolucije. Zanimivo je Petrinovićevo opozorilo, da Trumbić nikjer v svoji knjigi (A. Trumbić: Sutton Austro-Ugarske) ne omenja vloge F. Supila pri sprejetju Reške resolucije. Vse zasluge za podpis resolucije je prisvojil zase.

Ob začetku prve svetovne vojne je Trumbić odšel v Italijo in nato v Anglijo. Tu je maja 1915. postal predsednik takrat ustanovljenega Jugoslovanskega odbora. Trumbić je tu začel z aktivnostmi, ki so bile končane novembra 1920 v Rapallu. To je bil boj za združitev jugoslovanskih narodov in za obrambo te novonastale države. Petrinović je temu obdobju in dogajanjem namenil štiri poglavja. Dva najvidnejša dalmatinska politika, Trumbić in Supilo, sta imela o združitvi različni mnenji. Supilo je govoril, da se je najprej potrebno s srbsko vlado dogovoriti o enakopravnem položaju Srbije in Hrvaške, nato pa govoriti o združitvi. Trumbić pa je govoril obratno, najprej združitev, nato pa govoriti o ureditvi. Vendar pa je kljub demokratskim zagotovilom, zapisanim v Krfski in Ženevski deklaraciji, zmagal srbski hegemonizem. Trumbić je po koncu vojne spoznal pravilnost Supilovih besed. Avtor nam v tem delu knjige podrobno predstavlja vlogo Trumbića kot zunanjega ministra na konferenci v Parizu in na pogajanjih v Rapallu. Trumbić je bil v naši delegaciji namestnik vodje (vodja je bil Pašić) in se je energično boril zoper Londonski pakt. Vendar ni imel uspeha, saj so bila v sami delegaciji različna mnenja glede italijanskih zahtev. Trumbić je kot zunanji minister podpisal še pogodbo v Rapallu, nato pa je odstopil. Rapalsko pogodbo je sprejel kot žrtev, da se je Italija odrekla Londonskega sporazuma. Malce grobo lahko rečemo, da je bil Trumbić postavljen kot zunanji minister v vlogo »grešnega kozla«. S. Pribičević, ki je podpiral imenovanje Trumbića za zunanjega ministra, je to razlagal takole. Na mirovni konferenci je pretila naši državi okrnitev ozemlja. Ker so bila ta ozemlja naseljena s Hrvati in Slovenci, bi, če bi bil zunanji minister Srb, Srbom očitali, da so prodali del Hrvatov in Slovencev. Torej je moral biti zunanji minister Hrvat.

„Zadnji del knjige nam v osmih poglavjih predstavlja Trumbićevo politično aktivnost v novonastali državi. Trumbić je v konstituenti ostro kritiziral predlog ustave in kritiziral ustavo tudi po njenem sprejetju. Sprva se Trumbić ni pridružil nobeni stranki, kasneje pa je bil v Hrvatski zajednici, podpiral HRSS in Radića, a se z njim razšel, ko je ta priznal kralja in ustavo. Do uvedbe diktature je deloval v Hrvatski federalistički seljački stranki. Po atentatu v skupščini se je približal HSS in nato postal tudi njen član. Bil je avtor Zagrebških punktacij. Zanimiv je tudi pregled njegovih pogledov na rešitev krize v državi, in s tem tudi problema Hrvaške. Tako je zagovarjal troplemnski (vendar decentraliziran) unitarizem, nato avtonomistično-federalističen položaj Hrvaške, federativno razdelitev države na pet enot (Srbija, Črna Gora, Bosna in Hercegovina, Hrvaška in Slovenija), pa tudi konfederacijo. Za realizacijo teh predlogov je vedno predlagal in zagovarjal legalna politična sredstva.

Za zaključno oceno dela in vloge Ante Trumbića si je avtor sposodil misel, ki jo je o Trumbiću zapisal v svoj Dnevnik leta 1967 M. Krleža. Krleža ga je označil kot kapitana politične ladje polpretekle dobe, kot kapitana, ki je kljub različnim oviram ves čas plul v svojo smer. Knjiga I. Petrinovića je tehten prispevek k poznavanju in razumevanju pomembnega časa v hrvaški in jugoslovanski zgodovini. Hkrati pa je tudi primer prikaza vpliva posameznika na razvoj in (ne)uresničitev neke, ne samo njegove, ideje.

Bojan Balkovec

Anton Novačan, *Jeruzalem—Kairo. Spomini 1942—1945*. Uredil Bruno Hartman. Ljubljana: Slovenska Matica, 1986. 393 strani.

V zelo živopisnem svetu starojugoslovanske politike je bil Anton Novačan še posebej barvita osebnost. Orjak po postavi, človek izredne telesne moči, ki si je domišljal, da je nezakonski potomec celjskih grofov (oziroma, če hočete, celjskih knezov), literat in diplomat, je imel v starojugoslovanski politični areni pogosto »večja usta kot želodec«. Znani so njegovi politični preobrati, paberkovanja za državnimi diplomatskimi službami, iskanja uspehov v advokaturi in spet delovanje v diplomatski službi.

Dnevniški spomini, ki jih imamo pred sabo, nam razgrinjajo njegovo zunanje delovanje ter notranje intimno doživljanje v obdobju, ki ga je kot politični begunec preživel od 1942 do 1945 na Bližnjem vzhodu. Rokopise teh spominov je leta 1975 ljubljanski Narodni in univerzitetni inžirnici izročila Novačanova žena Josipina, potem ko je Anton leta 1951 umrl v Argentini, žena pa se je leta 1963 vrnila v Jugoslavijo.

Novačanovi dnevniški zapisi nam ga razkrivajo potem, ko je junija 1942 begnil pred Nemci iz Beograda, živel v Jeruzalemu in kasneje v Kairu, bil vpleten v politična spletkarjenja begunskih jugoslovanskih politikov, ko so ga zaradi suma, da je nemški agent, spravili tudi v angleški zapor v Latrunu, iz kasnejših izraelsko-arabskih vojn slavnem kraju (Latrunski žep v bojih leta 1948) konec decembra 1942. V zaporu je bil do avgusta 1943, septembra 1943 pa je uspel priti v Kairo, od januarja do septembra 1944 je imel neko ne posebno pomembno službo v jugoslovanski begunski vladi, nato pa je bil upokojen kot bivši narodni poslanec. Oktobra 1945 je prišel preko Taranta v Rim in tam se njegovi dnevniški zapiski v pričujoči knjigi tudi končajo.

Razgibana življenjska pot je nato Novačana vodila v Trst, kjer se je prvič po letu 1942 spet srečal z ženo, ki je v tem času ostala v domovini. Kljub pozivom visokih predstavnikov novih jugoslovanskih oblasti pa se Novačan ni hotel vrniti v Jugoslavijo, pač pa se je po bivanju v Trstu leta 1949 preselil z ženo v Argentino, kjer je skušal živeti na svojem posestvu v pokrajini Misiones ob paragvajski in brazilski meji. Neprimerno podnebje je pospešilo njegovo smrt že omenjenega leta 1951.

Vsa protislovja Novačanovega življenja se lepo razgrinjajo pred nami na straneh njegovih dnevniških spominov. Po eni plati stopa pred nas njegova stiska človeka, ločenega od domovine in žene, ki išče notranje moči v osebni vernosti in literaturi, v pisanju velike sonetne pesnitve Péti evangelij, po drugi pa spet srečamo gromovnika, ki kliče prekletstvo in kazen nad spletkarske in spolzke emigrantske politike, ki pošilja spomenice na vse strani, pošilja svoje pesmi Stalinu ter mu predlaga, kakšna naj bo poveljna ureditev Slovenije. Na trenutke so njegovi zapisi pretresljivi dokumenti velike literarne vrednosti, včasih pa ob popisovanju sanj ali jedilnikov zvenijo prav smešno in groteskno. Vsekakor je njegova objavljena knjiga spominov dragocen vir za predstavitev življenja naših begunskih politikov ter spletk med njimi.